

Bognár László:**Ember- és természetközpontú pedagógiák nyomában****Miért az ókori Kelet?**

Amikor kortársai megismerkedtek Konfuciusz tanaival, mindenekelőtt arról győződhetek meg, hogy visszafelé hívja őket az „elmúlt aranykorszakba”. Tanítása kezdetben időszerűtlennek tűnt, azonban a nemzeti társadalom ideáljainak összeomlása után egyetemesé vált az „Égi Birodalomban”. A Nagy Nevelő pedig nem tett mást, mint összegyűjtötte és továbbadta az utókornak az ókori bölcsék értékes tanításait.

Időszerű-e vajon ma a régmúlt évezredek – az elmúlt aranykorok – nevelési szemléletét és törekvéseit áttekintünk? Mire hívhatják fel az oktatással és neveléssel foglalkozók figyelmét az ókori Kelet nagy nevelői?

Elődeink rengeteg pedagógiai problémát megoldottak, s ezek a megoldások máig is érvényesek és irányt mutatóak.

Sajnos, a mai pedagógia rosszul sáfárkodik a nagy elődök zseniális gondolataival, és nem foglalkozik kalló mértékben saját szaktudománya történetével. A pedagógia pedig csak önmagából és önmaga múltjából ifjulhat meg. Ezért a pedagógiai kutatóknak és a pedagógiát tanuló hallgatóknak ismerniük, tanulmányozniuk kell a klasszikus, nagy értékű ókori alkotásokat. Az 6 feladatuk, hogy az emberi élet mélységeit kifürkészve újra felfedezzék a múlt tanításainak és szimbólumainak igazi értelmét, melyeket belepett az évezredek pora.

Különösen ezt kell tenniük most, amikor újonnan fejlődő társadalmunkban a célt, az értékeket keressük, amikor pedagógiánk embereszménye kiüresedett, irrelevánssá vált. A múlt nagy gondolkodóinak írásai, a régi források vizsgálata megtisztít, megvilágít és példát ad az időt álló értékekre és a mai problémák megoldására is.

Miért pont a távol-keleti neveléshez kell visszanyúlnunk, mely térben és időben oly messze esik tőlünk? A történelem ma már egyetemes. Az emberiség kultúrkincse olyan közös egység, amely akár a keleti, akár a nyugati nélkül nem nevezhető egésznek.

A két kultúra egymás kiegészítője, csak együtt lehet teljes, és csak egymás megismerésével és elismerésével hozhatják közelebb az emberiség egészét. Európa és hazánk sokat gazdagodhat a távol-keleti kultúra nagy értékei által. Nem is beszélve arról, hogy a mai világproblematika kezelésében a nagy kultúrák közötti közeledés (cross-cultural communication) alapvetően fontos.¹

A neveléstörténet alkalmas arra, hogy a vele foglalkozót e tévedésektől megóvja. Elhanyagolása az oka, hogy a régi igazságok modern szabadalommal új felfedezésekként kerülhetnek forgalomba.

Nem szabad tehát süketnek maradnunk a térben és időben távoli népek hívó hangjával szemben, s ezáltal kizárnia Kelet nagy kultúráit az óceánok és a saját megérteni nem akarásunk sorompója mögé.²

Nehézségünk adódhat abból, hogy a keleti kultúra hagyománykincsei mélyebben fonódnak össze a folklórral, a babonás elemekkel. De ez ne tévesszen meg, ne riasszon vissza, mert nélkülük olyan ismeretekkel leszünk szegényebbek, amelyeket sok kiváló képességű ember mérhetetlen energiával és évezredekken keresztül alakított ki.

Vissza a „történelmi tengelyekhez”

A hasznos tapasztalatokért időben érdemes visszamennünk az ún. „történelmi tengely” korába.

Az ókori Kelet az emberiség szellemi alapjait i. e. 804–200 között rakta le, melyet joggal nevezhetünk „tengelynek”. Az alapok lerakása egymástól függetlenül, de egyidejűleg történt Kínában, Indiában, Perzsiában és Palesztinában, s az emberiség a szellemi életét ma is ezekre az alapokra építi. Mai gondolkodásunk alapvető kategóriái is ebben a korban születtek azokkal a nagy vallásokkal együtt, amelyek napjainkig élnek bennünket. Ekkor jelentek meg a filozófusok, remeték, vándor bölcselők Kínában, az aszkéták Indiában, a próféták Izraelben. Kínában ez Konfuciusz és Lao-ce kora, amikor a filozófia minden árnyalata megszületett (szkepticizmus, materializmus, szofizmus, nihilizmus). Indiában ekkor alkották meg az Upanisadokat – ez Buddha kora. Perzsiában Zarathusztra ekkor alkotta meg zord világképét, Palesztinában ez időfajta léptek fel tanításaikkal a próféták. Alkotó dinamizmus jellemezte ezt a kort. Mindez rövid évszázadok alatt ment végbe, és forgószélként söpört végig a világon.³

Ezek az ősi keleti államok kifejlett, megizmosodott kultúrákat mutatnak, melyekben a pedagógiai tudás egyszerűen adva van a maga tökéletlenségeivel és a mélyreható – a lényegest kiválasztani tudó – intuíciójával együtt.

Amit pedagógiájukról tudhatunk, az a nagy vallások szent irataiból, a feltárt régészeti leletekből, az orientalisták, a sinológusok felfedezéseiből, a görög és a római írók feljegyzéseiből maradtak ránk.

¹ Zsolnai József – Zsolnai László (1987) *Mi a baj a pedagógiával?* Budapest, Tankönyvkiadó.

² J. R. Oppenheimer (1955) *The open mind* New York. Simon and Schuster.

³ Karl Jaspers (1950) *Einführung in die Philosophie, zwölf Radiovortrage*. Zürich, Artemis.

Úttörőként vettek ebben részt a nagy magyar keletkutatók: Kőrösi Csoma Sándor és Baktay Ervin is.

Ha az ókor legkiválóbbjai – mint Thalész, Püthagorasz, Hérodotosz, Hippokratész, Sztrabo, Szolón, Eudokosz és Lükorgosz – nem sajnálták az utazással járó fáradságot, hogy Keletre menjenek és az „Élet Templomé”-ban az egyiptomi főpapok szájából halnák a bölcsességet, akkor nekünk is illik e gazdag kincstárból merítenünk, hogy a ma is használható eszményeket, módszereket megismerjük és alkalmazzuk.⁴ Erre jó példát mutat az orvostudomány, amely nem utasítja vissza a keleti módszereket csupán azért, mert azok nem férnek meg az „egzakt” nyugati tudás keretei között.

Pedagógiánk vonatkoztatási rendszere hibás. Ugyanis iskoláink elképesztő mértékben Európa-centrikusak. A Távolsági Kelet kultúrájáról, történetéről, nyelvéről, vallásairól alig esik szó.

A Kelet bekapcsolása pedig többszörösen is elementáris jelentőségű lenne, mert Távolsági Kelet kultúrája minden szempontból egyenértékű az európaival, annak alternatívája, amely jobban megvilágítja európaiságunk – pedagógiánk – erejét és súlyos hiányosságait.

Mit adhat a mának a keleti kultúra?

Miután áttekintettük a keleti kultúra aktualitását, vizsgáljuk meg, hogy mit adhat a pedagógusoknak, pedagógiai kutatóknak és hallgatóknak a második évezred végén az ókori keleti nevelés? Mit vehetünk át embereszményükből, az évezredek által igazolt értékeikből? Mire hívhatja fel figyelmünket az ismeretszerzés, az önnevelés, a természetszemlélet és a pedagógiai lélektan területén?

1. A keleti nevelés felhívja figyelmünket az érzelmi tudás fontosságára. Hová tűnik a kisgyermekkorú őszinte, rácsodálkozó, nyitott, totális észlelésmód? – kérdezik ma egyre gyakrabban az érzelmek világát fontosnak ítéelő nevelők, szülők, szakértők.

Az iskola sajnos erőnek erejével változtatja meg ezt az élményformát, az élmények befogadásának képességét. Pedig ez a közvetlen észlelésmód az, amely betölti a kisgyermek egész tudatát, biztosítja számára a vég nélküli, élvezettel teli ismétlést és gyakorlást. A keleti analóg gondolkodás és „paradox logika” közelebb áll a gyerekekhez, mint a mi arisztotelészi gondolkodásunk és logikánk.⁵

A nyugati ember Descartes óta egyre inkább elszakította a gondolkodását az érzelmétől. A gondolatot tekinti csak racionálisnak, és az érzelmeket természeténél fogva irracionálisnak minősíti. Így a személyiség túlzottan intellektualizálódik, az ember érzelmi lény mivolta erőteljesen háttérbe szorul. Régi pedagógiai tapasztalat, hogy ha a nevelő akar hatni, akkor alsósorban az érzelmeket kell erősítenie, az érzelmek által kell az akaratot fejleszteni. A keleti tanok azt hirdetik, hogy az emberi lét totalitása nem annyira az intellektus, mint inkább az akarat hatáskörébe tartozik.

Pedagógiánkban azonban egyre nő az intellektuális tudás, az oktatás szerepe, melyben az élmény helyét a szavak veszik át. Élmény nincs, csak emlékezés és készen kapott gondolat. Pedig az intellektuális tudás csak akkor mozdítja elő a tanulóban a megfelelő változást, ha az egyszersmind érzelmi tudás is. Az intellektus nyugaton túlzottan előtérbe tolaszik és még az élményt is felbontja, szétszabdálja. Ez a szemléletmód az élmények feldolgozását is intellektualizálja.⁶

A keleti önvédelmi technikák magas fokra fejlesztették az intuíción alapuló képességet, amikor kikapcsolva az akaratlagos tudati működést, a tudattalanra bízták a megoldást. A keleti jogaiskolák a gondolkodás tudatna irányításával áthidalják a szakadékot a tudatfölkötti és a tudatalatti, az ésszerű és az érzésben gyökerező világ között.⁷

Az érzelmi tudásra, intuíción alapuló legfelsőbb szintűen a buddhista dhjána tanokból eredd kínai csan (japánul zen) iskola törekszik. A zen koan⁸ lehetetlenné teszi, hogy a tanítvány az intellektuális gondolkodásban keressen kiutat. A koan olyan, mint egy sorompó, ahonnan egyszerűen nincs tovább.

A zen mester kérdésére, például „hogyan szól egy tenyér, ha csattan”? – nem tud a tanítvány szokványos magyarázatot adni. (Az egy tenyér hangja is benne van a tapsban, hallani lehet, azonban mégsem lehet különválasztani a másik tenyér hangjától.) A zen-buddhizmus a szokásos, előzetesen elképzelt, rutinszerű válaszoktól tudatosan igyekszik a tanítványt megszabadítani. Tanítása szerint ez a „Maya-fátyal”, mely árnyékot vet a gondolkodásunkra.

2. A Kelet felhívja figyelmünket arisztotelészi logikán nevelkedett gondolkodásunk korlátaira is, mely az azonosság, az ellentmondás és a harmadik kizárásának a törvényén alapul. Ez az igennel és nemmel operáló gondolkodás beválik, amíg a dolgok a megszokott kerékvágásban haladnak, míhelyt azonban az élet végső kérdései merülnek fel, az intellektus felmondja a szolgálatot, nem tud végső választ adni, mert az ellentmondás foglya marad. Ebben a rendszerben az egyedinek, a megismételhetetlennek nem jut hely, csak az átlagosnak, a tipikusnak, a szabályosnak, vagyis európai értelemzésünk szerint a tudományosan igazolhatónak.

⁴ Indiában 1981-ben kötelezően bevezették a jóga mellett az önismeret, az összpontosítás, az akaratfejlesztés és a relaxációs ismeretek oktatását (a szerző megjegyzése).

⁵ Zsolnai József – Zsolnai László: (1987) Mi a baj a pedagógiával? Budapest, Tankönyvkiadó.

⁶ Fromm E – Suzuki DT (1984) Zen-buddhizmus és pszichoanalízis. Budapest, Helikon.

⁷ Baktay Ervin (1942) A diadalmas jóga. Budapest, Pantheon.

⁸ Koan = sokszerűen meglepő paradoxon, rejtvény a tanítvány útjába igazítására.

A nyugati szellem oly messzire távolodott el történelmi fejlődése során a gyökerektől, hogy szelleme végül is hitre és tudásra esett szét.⁹

A keleti szellem szintetikus, tejjességre törekvő, integráló, deduktív, intuitív, (affektív) szubjektív és látszatra közömbös. Azonban a Kelet némasága, közömbössége nem jelent értelmi tunyaságot vagy lustaságot, mellyel hajlamosak vagyunk mi, európaiak jellemezni őket.

A keleti nagy szellemek arra törekedtek, hogy a lét egyetemes mivoltát, gyökeres természetét megismerjék, ezért nem analizáltak.

A keleti „paradox logika” az igent átcsúsztatja a nembe, és nincs egyszer és mindenkorai különbség az igen és a nem között. Az intuíció, a megérzés nem az agyban, hanem a keleti szóképpel élve a „hasban” kezdődik. A gyomortájt a vegetatív idegek irányítják, azok közelebb vannak a természethez, azzal sokkal intímabb a kapcsolatuk. Kikapcsolva az akaratlagos tudati működést, a megoldást a tudattalanra bízák. Ez látható szimbolikusan a nagy hasú, meglehetősen korpulens Buddha-ábrázolásokon, ahol a fej a tudatos, a has a tudattalan kifejezője.¹⁰

3. Hatékony a keleti nevelésben az egyéni világgép és életmód kialakítása. Nyugati pedagógiánk arra kényszeríti a tanulóit, hogy különböző tantárgyakat tanuljanak – matematikát, nyelveket, kémiát stb. – azzal a végeredménnyel, hogy egy kicsit abból is, egy kicsit abból is tudjanak, de alapjában véve ezek csak tudástöredékek, mert nincs, ami összefogja őket egységes értékke, szemléletté, világgéppé.

Az ókori keleti iskolák, vallások, filozófiák hatásai a helyes életmód, az élni tudás művészetéig terjedtek, és mélyreható változásokat hoztak létre a viselkedésben, az életmódban és a személyiségben.

A brahmanizmusban, buddhizmusban, taoizmusban, de még a zsidó vallásban is (halachán) a végső célra nem a helyes hit, hanem a helyes cselekvés, a helyes életmód által juthatunk el. Tanításuk szerint a helyes gondolat nem a végső igazság és nem a megváltáshoz vezető út.¹¹

Az ókori keleti oktatás-nevelés mindig átalakult önvezetéssé (autodidaxissá). A tanulónak előbb-utóbb önmaga tanítványává kellett válnia. Helytelen az a felfogás, hogy az ókorban az ismeretszerzés csak „magolásból”, a szent iratok és törvények elemzéséből állt. Modern korunk szokásos ismeretszerzési útjaival – az oktatással, képzéssel és továbbképzéssel – ellentétben az önállóságnak a régi megismerési úton igen nagy szerepe volt az ismeretek értelmezésében és továbbgondolásában.

4. A Kelet jobb eredményeket mutatott fel az önmegvalósítás terén is. A keleti ismeretszerzésre jellemző „szvájája”, az önfelülmúlás stúdiuma. Keleten a figyelem elsősorban nem a tanítások megértésére, feltárására, hanem az egyetemesbe – a már megtanultba – való beillesztésére, a meglévő erkölcsökkel való egyeztetésre irányult. Ez nagyon különbözik attól, amit mi tárgyi tudásnak vagy tanulásnak nevezünk. A keleti tanítvány nem gyűjti, hanem megszerzi, használja és az örök kezdők szellemében „elfelejti” az ismereteket. Nem gyarapít, hanem újabb lehetőséget nyit a nem ismert felé.

Önmagáért valóvá teszi azt, amit ma valamiért csinálunk, és örömből teszi azt, ami ma kényszerű.

A szva-adhjája szó szerint önvezetést, önnevelést, önfelülmúlást jelent. A gyakorló hindu, taoista, buddhista tanítvány a szent iratok ismeretének a birtokában önállóan értelmezte azokat. Disputákat kezdeményezett, és csak a legnehezebb kérdésekkel fordulhatott szellemi vezetőjéhez, a kapott válasz megfajtásában azonban ugyancsak önmagára volt utalva.

Ma Nyugaton rendszerint kényszerből, valaminek az érdekében tanulunk, melyben kevés örömről telik. Az ókori Keleten a tanítvány megszabhatta magának, hogy mikor, mire fordítson energiát, időt, figyelmet. Nem készen kapta, hanem megteremtette a maga „szakképzését”.

Előre eltervezett világgépet, ismereti bázist és tanultságot alakított ki magának. Ez életmóddá, az egyéni érdekek – a kényelmesség és biztonságkeresés – ellenható erőit áttörd életelvvé, praxissá nemesedett benne. A létet magát kellett az ideológiai elvnek megfeleltetnie. Így önmaga tanítványává kellett válnia, a kigondolt ideálhoz tudatosan és akaratlagosan hasonulva, mintegy megfeleltetve magát a kitűzött eszményképnek. Így az általános műveltség helyébe egyéni műveltség lépett. Az ismeret nem rögzült dogmává, és mivel szüntelenül továbbépítkezett, meg tudott maradni a kezdetben meglévő érdeklődés is. A tudás nem vált tényleíró bölcselletté, hanem a tényeket egy célszerűség szempontjából értékelő és érlelődő bölcsességgé nemesedett.

A létre, a mindenkorai cselekvésre, annak célszerűségére irányuló figyelemnek olyan fokozását jelenti ez a tanulás, ami lényegileg különbözik mindattól, amiről a – vizsgához, vizsgaidőszakhoz és felkészüléshez szokott – mai gondolkodás egyáltalán fogalmat alkothat. A tanulmányok az egyéni világgépbe illeszkedtek. A beilleszkedést nehezíti nálunk az, hogy a mai tantervek készítői mindig ismeretekben gondolkodnak, nem pedig értékobjektívációkban.

⁹ Jung CG (1936) A jóga és a nyugat. Kalkutta, Buddha Bharata.

¹⁰ Fromm E – Suzuki DT (1984) Zen-buddhizmus és pszichoanalízis. Budapest, Helikon.

¹¹ Fromm E (1984) A szeretet művészete. Budapest, Helikon.

Az ókorban is hagyomány volt a különböző iskolák, koncepciók és a neves tanítók végiglátogatása. A vándorló szerzetesség ugyancsak az önálló létszemlélet gazdagodását és függetlenné válását eredményezte. A befejező szakaszban – a beavatások után – a tanítvány gyakran új elméleti vagy gyakorlati alapelvet kihangsúlyozó iskolát alapított.

A klasszikus vallások, tanítások legfőbb célja az ember tökéletesítése volt, a civilizációs fejlődés ennek helyébe a dolgok tökéletesítését helyezte. Erre mint veszélyes jelenségre szintén figyelemmel kell lennünk!

5. Az ókori keleti kultúra megismerése segítségére lehet az iskolai természetszemlélet új, egészségesebb irányba való fejlesztéséhez.

Iskoláink, ha nem is tudatosan, de a romboló szemléletet közvetítik. Az európai gondolkodás úgy képzei, hogy a természeti erőforrások „vadon teremnek”, és szabadon, korlátozás nélkül felhasználhatók. Ez a természetszemlélet vezetett – a modern technológia és a modern közgazdaságtan áttételével – a mai világméretű ökológiai válsághoz.

A keleti tanítások etikája nem korlátozódik csak az emberre, hanem kiterjed minden élőlényre. A dharma (világtörvény) és a tao (Természet Egyetemes Törvénye) univerzalitása nemcsak az erkölcsösség és az etika területére terjed ki, hanem magába foglalja a természeti törvényeket is.

A távol-keleti kultúra megismerésével az iskolai természetszemlélet pozitív irányban módosulhat, hiszen az ökológiai orientáció ősidők óta a Távol-Kelet sajátja.¹²

6. A Keleten felhalmozott lélektani ismereteket, biotechnikákat, az akarat- és koncentrációfejlesztő, önismereti és relaxációs gyakorlatokat pedagógiánknak is hasznosítania kell. A keleti iskolák nagy hangsúlyt fektetnek az önismeretre, és ezen a területen számos megismerési módszert alkalmaznak. A lélektan területén egybevethető, számos helyen megfigyeléseket és technikákat mutatnak. Az indiai jóga ősi gyakorlása, a három fő buddhista iskola közül a „vairayana” mélyreható, korunk számára is nagy jelentőségű lélektani ismereteket tártak fel, fejlesztettek ki. Ezek tanulmányozása a pszichológusok számára önmagukban is érdekesek lehetnek.

A „sutrák” bölcséleti részei nemcsak világmagyarázatot adnak, hanem egy „kognitív térképet” is, mely útjelzőként szolgál az önismerethez, önmegváltáshoz.

Külön meg kell említenünk a tibetiek lélektani tudását, akik minden energiájukat a belső univerzum felkutatására fordították, és éppoly eredményesek voltak ebben, mint a nyugati emberek a tudományos úton.

Hamvas Béla szerint „sehol a földön ilyen egyedülálló pszichológiai tudás nem található, még csak megközelítőleg sem. E misztériumok módszeres gyakorlatait sok ezer év hagyománya tökéletesítette. Az európai lélektan ehhez képest még csak nem is gyerekes”. Tibet az utolsó ország, ahol az ősrégi pszichikai erőnek ismeretét nemcsak megőrizték, hanem fel is használták.

A keleti beavatási eljárások lényege a küszöbalattinak a tudatossá tétele. A kollektív tudattalan az örök változatlan háttér, melybe az ember évtudata aludni, álmodni, fantáziálni, mámort keresni és Istenét imádni gyakorta visszatér. Ennek tartalmai a mítoszokban szimbólumok formájában nyilvánulnak meg. Az archaikus szimbólumok értékelése a legautentikusabb tudás egyik formája.¹³ Ezek az egyedüli valóságok, melyekhez képest a megnyilvánult világ viszonylagos és múlandó. Ebbe a világba az ember csak az én tudatának a megszüntetésével léphet be. Ez a tao Kínában, ez a nirvána Indiában, ez a satori a zen-buddhizmusban, ez az egyiptomi, az eleusisi, a tibeti nagy beavatások lényege, de ez a keresztény exotéria lényege is, az unio mystica.¹⁴

A fő különbség az európai és a keleti pszichológiák között az, hogy az európai lélektan középpontjában nem a lélek, hanem az „Én” áll. Nem lélekismeret hanem inkább évismeret, ahol a lélek az én funkciójának zavaró ismeretleltje csupán.¹⁵

Jung kipróbálta, és meg volt győződve arról, hogy az „Y Ging” (i. e. XV. sz.), a több ezer éves kínai varázsmondásokat tartalmazó könyv, mely Konfuciusnak és Lao-cenek is nagy becsben tartott olvasmánya volt, ma is ugyanúgy használható, mint régen.

7. A keleti egészségtan is nagyon fejlett volt. Manu törvényei (i. e. 200) szertartásos napi tisztálkodást írtak elő, tiltották a szeszes italok élvezetét, a vizek, folyók szennyezését. Elterjedt volt e hivatalos húsvizsgálat, a folyók vizét forralták, és csak saját pohárból ittak. A vallásos tanok is a test és a tárgyak tisztán tartását írták elő. Olyan tökéletes közegészségtanuk volt, amelytől bizonyos értelemben egészségügyünk ma is távol áll még.¹⁶

8. Az ókori keleti nevelés abban is segít, hogy feleleveníti a régi, jól bevált módszereket, mint a dialogikus, vitázó, kérdeve kifejtő beszélgető – ma már elhanyagolt – tanítási formákat, melyeket Konfucius, Buddha, Zoroaster előszeretettel használtak.

¹² Zsolnai József – Zsolnai László: (1987) Mi a baj a pedagógiával? Budapest, Tankönyvkiadó.

¹³ Jung CG (1971) Das Geheimnis der Goldenen Blüte. Ein chinesisches Lebensbuch. Olten, Walter-Verlag.

¹⁴ Schnell Endre (1985) C. G. Jung és a keleti bölcsélet. Budapest, Buddhista Dokumentáció.

¹⁵ Pressing Lajos (1986) A jóga-meditáció sajátosságai Patanjali Yóga-sutrái alapján. Budapest, Buddhista Dokumentáció.

¹⁶ Eke Károly (1986) A keleti gyógyítás útjain. Budapest, Medicina.

9. Segíthet abban is, hogy az iskolától ma már idegen területek: érzelem–akarat–szeretet, valamint az önismeret nevelése ismét bekerüljenek az oktatásba. Megjegyzendő, hogy ezek bizonyos elemei évszázadunk elején nevelési rendszerünkben még fellelhetők voltak.¹⁷

Amit ma kreativitásfejlesztésnek nevezünk, azt a régi Kelet jól ismerte, használta, beépítette az élet mindennapjaiba. Egységesek abban is a keleti iskolák, hogy oktatásuk, képzésük az érzékelés–érzelem–gondolkodás–akarat és az intuíció fejlesztését állította a középpontba. A tanítvány énjét tiszteletben tartották. A személyiség náluk a test, az emóció, az akarat és a kogníció együttese.

Az írás

Az írás már az ókorban végigment bámulatos fejlődésének útján, míg a képirástól (piktográfiától) a fogalomíráson, a szótagíráson keresztül eljutott a hangírásig, melyet tulajdonképpen ma is változatlanul használunk.

(1) az egyiptomi írás, a híres hieroglifák (balra kőbe vésve, jobbra papiruszra írva) hieratikus (papi) írássá, majd még könnyebben megközelíthető démotikus (népi) írássá egyszerűsödött. Egészen balra ünnepélyes hieroglifikus felirat; (2) a hettiták hieroglifikus írása; (3) indiai szótagírás, a brahmanok írása, melyet az arámi írás egyik változatából eredeztettek; (4) az ékírás fejlődése a sematikus képtől, melyet 90 fokkal elfordítottak, s miközben nádironnal bekarcolták az agyagba, egyenes vonásokká egyszerűsítették; (5) a máig használt kínai képirásnak több mint 5000 éves története folyamán megvoltak a különböző grafikai változatai; (6) a görög alfabetum és kurzív formái; (7) a mükénéi görögök használták a lineáris B írást; (8) a föníciai ábécé; (9) a latin írás variánsai és antik írószekők; (10) s máig is használt zsidó kvadrátírás; (11) germán rovásírás.

¹⁷ Weszely Ödön (1905) *Pedagógia. (A neveléstudomány rendszere rövid összefoglalásban.)* Budapest, Révai.